

האזינו

יהי מטר' כ"ר.

דער הכרח אויף רש"ס פירוש איז, בפשטות, פון די ווערטער „האזינו השמים", אז די שמים זאלן הערן, וואס לכאורה איז דער תוכן פון דער פרשה ניט מכוון צו שמים וארץ, נאר צו די אידן — ווי זיי דארפן זיך פירן, און וואס ס'וועלן זיין די תוצאות אויב זיי וועלן זיך אזוי ניט פירן — דעריבער איז

שממנה מובן דולא יהי מטר הוא ענין בפ"ע. אבל דוחק הוא בפשטי'ם. וי"ל בפשטות דאין כוונת רש"י להביא כתובים שבהם מפורש שהשכר והעונש בא מהן מצ"ע, אלא כפשוטו שבא ע"י שמים וארץ. ולא הביא בהשכר הכתוב דר"פ בחוקותי (כו, ד) „ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה גו"י" (וכו"ב הכתוב דעקב יא, יד) שאין מפורש בו שבא מן השמים.

(7) בהשכר נאמר „יתנו טלם" (לא רק מטר המוכרח) ובעונש „ולא יהי מטר" (ופשיטא שלא יהי טל). ראה פרש"י פסוק ב' ד"ה תזל כטל. ולהעיר מתענית שם.

(8) בכמה מפרשים (ראה פ"י מהר"ק. ולכאורה כן משמע ברא"ם. וראה באר מים חיים ודברי דוד), שדיוקו של רש"י הוא ממש „ואדברה" (או שרש"י מפרש תיבת „ואדברה"), אבל רש"י לא העתיק רק „האזינו השמים", אבל בדפוס ב' מעתיק גם „ואדברה" (וכן מעתיק „וכן ותשמע הארץ אמרי פ"י). וכן הובא במהר"ק.

(י) בדפוס ראשון דרש"י יש הוספה אחר תיבות יתנו טלם „ובחורה ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה וכן ונתתי מטר ארצכם מן השמים ואספת דגגן מן הארץ. לאי לפי שכתב לשון נחיה בשמים ובארץ לכך הביא ראי' משם, וכנראה שזהו מהגהה (ממעתיק וכיו"ב) שהי' כתוב על הגליון והבחור הזעזער הכניסו בפנים פרש"י

א. אויפן פסוק „האזינו השמים" איז רש"י מפרש „שאני מתרה בהם בישראל וטהיו אתם עדים בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים וכן ותשמע הארץ ולמה העיד בהם שמים וארץ אמר משה אני בשר ודם למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהם קיימים לעולם". און דערנאך זאגט רש"י א צווייטן פירוש „ועוד שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פרי והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם" ואם יתחייבו תהי' בהם יד העדים תחלה ועצרי' את השמים ולא

(1) ב' הפירושים ברש"י מקורם בספרי עה"פ, אבל שם הם לא בהמשך אחד (פ"י ה"ב) תחלה „הי' ר' בנאה אומר כ"ר, פ"י הא' בסופו „משה העיד כ"ר" ובשנינו, וראה גם תנחומא ריש פרשתנו.

(2) כ"ה בדפוסים שלפנינו. ובזכרי' „את יבולה". וכ"ה בדפוס ראשון דרש"י.

(3) זכרי' ח, יב.

(4) ועפ"י מובן מה שלא הביא הכתובים בחוקותי (כו, ט) ונתתי את שמיכם ככרזל ואת ארצכם כנחושה, או דתבוא (כה, כג). וראה פרש"י בהג"ל, כי שם איז „וחזקה" נוסף ע"ז כי מביא בהעונש א) מה שבניגוד להשכר, ב) ובגלוי, משא"כ בה' שמיכם ככרזל גר. ולהעיר מהגהות יעב"ץ ע"ז ג, א ששביא בהמשך פרש"י „כמשה והיו שמך וגו'". אבל לא נמצא בדפוסים ובכת"י לפנינו. ואולי איז מדברי רש"י אלא ראית עצמו.

(5) עקב יא, יז.

(6) הטעם שהביא הן בהשכר והן בהעונש פסוקים אלו ולא פסוקים אחרים שבתורה (ובפרט שבהשכר הביא פסוק מזכרי' ולא המפורש כמ"פ בתורה) בפשטות הוא לפי שדוקא בהן מפורש דהשכר והעונש בא משמים וארץ (מהעידים) עצמם. ועפ"י לכאורה צ"ע מדוע ב' גם „ועצר את השמים" שבפשוטו קאי על הקב"ה. ואולי י"ל דמפרש כנגמרא (תענית ג, ב) דועצר את השמים ולא יהי מטר ב' ענינים הם, וא"כ עיקר הראי' הוא מ, ולא יהי מטר, והביא גם התחלתו „ועצר את השמים"

(י) כ"ה (בצילום) דפוס ראשון. וברש"י הוצאת שוועלל העתיק „ל"א" (לשון אחר). ויש מגידיהם „לפי שלא כתב".

פון פ' נצבים „אל הקב"ה לישראל הסתכלו בשמים כו' שמא שנו את מדתם כו'“, און זאגט עס ניט בפרשתנו¹⁰, איז מובן¹¹ — וואָרומ (ווי רש"י האָט שוין מפרש געווען¹²) וויבאלד אַז „העדוּתִי בכֹּחַ הַיּוֹם גו'“ האָט משה רבינו געזאָגט לישראל אַז ער מאַכט שמים וארץ פאַר עדים, אָבער ניט צו שמים וארץ אַז זיי זאָלן זיין עדים, ובמילא איז מובן אַז דער ענין פון „אל הקב"ה לישראל הסתכלו בשמים שבראתי כו'“ איז מתאים נאָר דאָרטן (כפ' נצבים) אַז אידן זאָלן אַפֿ- לערנען די תוכחה פון שמים וארץ, משאכ בפרשתנו;

אָבער דעם צווייטן פירוש וואָס רש"י זאָגט בפרשתנו „שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם כו'“ פאָסט דאָך לכאורה אויך אין פ' נצבים וואָס משה זאָגט די אידן אַז שמים וארץ זיינען עדים — אַז בשעת אידן וועלן זוכה זיין, וועלן די עדים געבן שכרם, און אויב ח"ו ניט כו'. היינט פאַרוואָס איז רש"י דאָס ניט מפרש ביים ערשטן מאַל, נאָר דווקא דאָ וואו משה זאָגט אַז די עדות צו שמים וארץ עצמן?

ב. אויך דאָרף מען פאַרשטיין דיוקים אין דעם פרש"י:

א) צוליב וואָס איז רש"י מאריך ומפרש „שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים“ — וואָס איז דאָ נוגע צו מודיע זיין צו שמים וארץ אַז ער האָט אָנגע- זאָגט די אידן אַז זיי וועלן זיין עדים?

און מ'קען ניט זאָגן¹³ אַז דערמיט ווערט באַוואָרנט די אפשרות אַז אידן זאָלן ניט וועלן אַז שמים וארץ זאָלן זיין

רש"י מפרש אַז משה רבינו האָט געזאָגט צו שמים וארץ אַז זיי זאָלן הערן און זיין „עדים“ אויף דעם וואָס ער איז מתרה די אידן; און ווייטער איז ער ממשיך ומבאר „ולמה העיד בהם שמים וארץ כו'“.

מען דאָרף אָבער פאַרשטיין: פריער איז ס'פ' נצבים¹⁴ שטייט אין פסוק „העדוּתִי בכֹּחַ הַיּוֹם את השמים ואת הארץ“ און אויך דאָרט איז רש"י מפרש צוויי פירושים „שהם קיימים לעולם וכאשר תקרה אתכם הרעה יהיו עדים שאני התרתי בכֹּחַ בכל זאת. ד"א העדוּתִי בכֹּחַ הַיּוֹם את השמים וגו' אל הקב"ה לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה כו' ומה אלו שנעשו לא לשכר כו' אתם שאם זכיתם כו' עאכ"כ, איז ניט מובן: א) פאַרוואָס פרעגט דאָ רש"י „למה העיד בהם שמים וארץ“ בשעת מען האָט שוין פריער געלערנט וועגן דער עדות פון שמים וארץ און וועגן דעם טעם פאַרוואָס זיי ווערן געשטעלט אלס עדים?

ב) אפילו אַז רש"י וויל (מאיהו טעם שהיה) אויך אין דער פרשה מפרש זיין דעם טעם פאַרוואָס שמים וארץ זיינען געשטעלט געוואָרן אלס עדות, האָט ער עס געדאָרפט שרייבן בקיצור, פאַרוואָס שרייבט רש"י די אריכות אינעם ענין אין דער פרשה וואו דאָס שטייט דעם צווייטן מאַל, און ניט ביים (ערשטן מאַל אויפן) פסוק „העדוּתִי בכֹּחַ הַיּוֹם את השמים גו'“ (וואו ער זאָגט נאָר בקיצור „שהם קיימים לעולם וכאשר תקרא אתכם כו'“)?

ג) עד"ז דאָרף מען פאַרשטיין בנוגע דעם צווייטן פירוש בפרשתנו: בשלמא דאָס וואָס רש"י זאָגט אין צווייטן פירוש

10) ולהעיר שפי' השני שברש"י שם כ' בספרי בפרשתנו עה"פ האזינו השמים.

11) כמ"ש בדברי דוד (להט"ז) כאן.

12) כפ' וילך לא, כח.

13) כמ"ש בפ"י מהר"ק וספ"ח כאן.

עדים, וואָרום לכאורה איז קיין נפק"מ
ניט פֿאַר די עדות צי דער מותרה איז
מסכים אויף זייער עדות אָדער ניט —
זיי ווערן עדות בכל אופן?

עס איז אויך ניט מספיק דער טעם, אַז
התראה העלפט נאָר בשעת דער מותרה
ווייס אַז מ'איז אויף אים מעיד עדים¹⁴,
וואָרום דאָס איז דאָך בנוגע די אידן —
און די אידן האָבן דאָס שוין געוואוסט
(ער האָט זיי שוין געזאָגט אין פ' נצבים)
— און ניט צו שמים וארץ¹⁵, צו די
עדים¹⁶.

(ב) לשון רש"י, אַם יאמרו ישראל לא
קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם"
— פֿאַרוואָס זאָגט ער ניט דעם זעלבן
לשון ווי אין ספרי¹⁷, „לא קבלנו עלינו
את התורה"¹⁸ וכי"ב, אַז אַן עדים קען
מען מכחיש זיין קבלת התורה והמצות
בכלל?

ג. וועט מען דאָס פֿאַרשטיין בהקדים
אַן אַנדער שאלה בכללות הענין:

ווי ס'איז משמע פֿון רש"י איז דאָס
וואָס משה רבינו האָט געזאָגט אידן
„העדוּתִי בכם היום את השמים ואת
הארץ" אין ס'פ' נצבים, און די עדות

שבפרשתנו — „האזינו השמים גו'" איז
די זעלבע זאך, דער חילוק איז נאָר (ווי
רש"י זאָגט¹²) „התם (אין פ' נצבים)
לישראל אמר אבל לשמים וארץ לא אמר
ועכשיו בא לומר האזינו השמים וגו'",
און ווי רש"י זאָגט אויך אין דעם פסוק
„שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים",
אַבער לכאורה איז דאָס ניט אַזוי, וואָרום
די רייד אין פ' נצבים אויף וועלכע משה
רבינו האָט געזאָגט אידן „העדוּתִי בכם
היום את השמים ואת הארץ", איז ניט
דאָס וואָס שמים וארץ האָבן געהערט
(די שירת האזינו) און געוואָרן אויף דעם
עדות,

היינט ווי זאָגט רש"י אַז דאָס איז די
זעלבע זאך „שכך אמרתי להם שאתם
תהיו עדים" און דער חילוק איז נאָר אַז
אין האזינו האָט ער דאָס מודיע געווען
אויך צו שמים וארץ?

ד. דער ביאור בכל זה: דער מובן
פֿון וואָרט „עדות" כפשוטו איז — בכוכ"כ
פסוקים: — אַ צייכן, אַ סימן לזכרון
אויף אַ געוויסער זאך¹⁹ — און דאָס קען
זיין בכמה אופנים:

(א) מען שטעלט אַוועק אַן עדות, אַ
סימן אויף אַ געוויסער זאך, אַבער די זאך
וואָס מ'מאַכט פֿאַר אַ סימן האָט קיין
שייכות ניט צום תוכן וענין פֿון דעם
מסומן; און ווי מ'האָט שוין געלערנט
פריער ביי אברהם ואבימלך²⁰: אויף
אבימלך'ס שאלה „מה הנה שבע
כבשות", האָט אים אברהם געזאָגט „כי
את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהי'
לי לעדה כי חפרתי את הבור הזאת".

וואָס די שבע כבשות מציע האָבן קיין
שייכות ניט און זיינען ניט קיין באַווייז

(14) גראַ כאַן. וראה משכיל לדוד.

(15) וזה קשה גם להפך שבדבק טוב ומשכיל
לדוד. מלבד שפירושם דוחק ואינו מתיישב כלל
בהמשך ולשון פרש"י.

(16) השייכות „שאני מתרה בהם בישראל ותהיו
אתם עדים" אף שבכלל עדים מעידים על עש"י ולא
על התראה, אין רש"י צריך לבאר שכבר פירש
לפניו כמיפס: בפ' מקץ (מג, ג) „העד העיד, לשון
התראה שסתם התראה מתרה בו בפני עדים: בפ'
יור (יט, כא) „העד בהם, התרה בהם": משפטים
(כא, כט) „והועד בבעליו לשון התראה בעדים כו".
וראה לקושי חז"ל ע' 58 ואילך, ובהערות שם.

(17) וראה תנחומא שיקיימו ישראל התורה
והמצות כו ואם חז"ל ימאנו כו.

(18) וכי"ב בדפוס שני דרש"י. ובב' כת"י רש"י
לפנינו.

(19) ראה אוה"ת ויקהל ע' בקרוז.

(20) וירא כא, כח ואילך.

אויף א מחיצה און אפשייד צווישן ביידע זייטן.²⁵

פון דעם איז מובן בעניננו: בשעת מען לערנט דעם פסוק „העדוּתִי בכם היום את השמים ואת הארץ“ — וועגן עדות וואָס זיינען ניט קיין בשר ודם, איז קיין קושיא ניט וואָס איז דער תוכן פון די עדות, אָדער פאַרוואָס נעמט מען דוקא די עדות, וואָרום אזוי האָט מען אָפּגע־רעדט און באַשטימט די זאך אַלס „עדות“ וסימן אויף אַ געוויסן ענין, אפילו אַז עס האָט קיין שייכות ניט צום תוכן הענין.

רש"י איז נאָר מבאר אויף וואָס עס קומט די עדות און סימן פון שמים וארץ — „וכאשר תקרה אתכם הרעה יהי עדים שאני התריתי בכם“.²⁶

און דאָס וואָס דאָ פאָדערט זיך אַזעלכע עדות וואָס זיינען „קיימים לעולם“, ניט ווי ביי אַן עדות וסימן (וכי"ב) פון די שבע כבשות וכו' — וואָרום ביי די שבע כבשות, וויבאַלד אַז דאָס איז געווען נאָר בנוגע צו אַ באַשטימטן אַרט און נאָר צווישן אברהם'ן און אבימלך וזרעם אחריהם,

אַז אברהם האָט געגראָבן דעם באר, נאָר ער און אבימלך האָבן ביידע מסכים געווען אַז די שבע כבשות זיינען עדות, אַן אות וסימן צו געדיינקען אַז „חפּרתִי את הבאר הזאת“.

אַזאָ סאָרט עדות וסימן דאָרף ניט זיין „קיים“ אויך שפּעטער; נאָר דער מכוון פון דעם עדות וסימן בלייבט נאָכדעם ווי דער סימן ווערט בטל²¹, און ווי ס'איז מובן בפשטות, אַז די שבע כבשות האָבן ניט געלעבט דעם גאַנצן משך זמן וואָס מ'האָט געדאַרפט האָבן אַן „עדה“, אפי' ניט די גאַנצע צייט פון חיי אברהם ואבימלך, כאָטש זייער עדות וסימן האָט גענוצט אַ לאַנגע צייט שפּעטער.²²

(ב) אַז דער עדות וסימן אויף אַ זאך האָט אַ שייכות צום תוכן פון דער זאך; וע"ד דוגמא דער גל וואָס יעקב אבינו האָט געמאַכט אַלס „עד“ צווישן זיך און לב'ן — „עד²³ הגל הזה ועדה המצבה אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה ואם אתה לא תעבור אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה“.

ד.ה. — אויך דער סוג עדות איז נאָר ווי אַ סימן וזכרון אויפן ענין וואָס זיי האָבן אָפּגערעדט, אָבער דער עדות וסימן האָט אויך אַ שייכות צום תוכן הענין²⁴, א „גל“ פון שטיינער באַווייזט

(25) אבל לא ממש שהרי ה' „עד“ גם לשאר דברים בהכתובים שם. ובכללות (לגבי פ' השני בפרשי נצבים) גם העד דיעקב הוא כאומר הא' שהוא סימן וזכרון בעלמא והקב"ה הוא העד.

(26) וכן צריך לפרש „העדוּתִי בכם היום את השמים ואת הארץ“ בפ' ואתחנן (ד, כו) שפרשי הנגי מומינם להיות עדים שהתריתי בכם, שג"ז הוא רק סימן ע"ד הנ"ל. ומכיון שכבר פירש בואתחנן „הנגי מומינם“ אי"צ לכפול הדברים בפ' נצבים. לאידך, מה שהוצרך לפרש בנצבים ולא סמך על פירושו בואתחנן, כי בכתוב זה לא מפורש על איזה דבר הוא אומר „העדוּתִי גר“ (כפנים) ולכן צריך לפרש „וכאשר תקרה כר“, משא"כ בואתחנן שממשיך „כי אבד תאבדון מהר גר“ ולכן מספיק פירושו להיות עדים שהתריתי בכם. וראה משכיל לדוד ואתחנן שם.

(21) להעיר ממדרשים שהובאו בתו"ש לירא שם אות כר"ז. אבל רש"י לא כתב כן — ראה פרשי ראה יב, יז. יהושע טו בסופו. ועוד.

(22) להעיר מפרשי תולדות (כו, טו) „סתמום פלשתים מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו, ולא שרבו עלי דשלהם היא.“

(23) ויצא לא. נב. שם, מה. משא"כ בפסוק מד פרשי „הקב"ה.“ וכו' מפורש בפסוק נ שם.

(24) וי"ל שלכן בזה לקחו דוקא דבר הקיים ולא כבאברהם (ראה לקמן בפנים לפי ה' ברשי כאן) ראה רמב"ן ויצא שם מד. ספורנו שם, מה.

את מדתם כו' ומה אלו שנעשו כו"כ³⁰, אז דער עדות פון שמים וארץ איז באופן אז מצד ענינים זיינען זיי אן אות וסימן וואס דערמאנט און איז מעורר אויף קיום התורה והמצות³¹.

[און צו דער עדות „הסתכלו בשמים כו"כ" איז קיין סתירה ניט דאס וואס זיי זיינען דא פון שטענדיק, וויבאלד אז (ע"י הסתכלות איז) דער תוכן זייערער, אז „לא שנו את מדתם כו"כ" אז עדות וזכרון].

לאידך — לויט דעם צווייטן פירוש איז ניט גלאט דער ווארט „היום“, ווארום וויבאלד אז זיי אליין זיינען אן עדות און דערמאנען אויף קיום התורה ומצות דורך „הסתכלו בשמים כו"כ“, איז דאך זייער עדות תמיד בשווה, און ניט דווקא „היום“.

משא"כ לויטן ערשטן פירוש, כאטש אז דער סימן איז נוגע אויף שפעטער, אבער די קביעות העדות, דאס באשטימען זיי פאר א סימן, ווערט אויפגעטאן „היום“, ווען משה רבינו איז מתר אידן און מאכט זיי פאר עדות.

ה. דער צד השווה אין די צוויי אויבענדערמאנטע סוגי עדות איז וואס מען דארף אויף דעם ניט האבן דווקא א מענטש, א מדבר, און ס'איז ניט נוגע אז די עדות זאלן וויסן פון דעם סימן.

(30) מה שלא כתב רש"י גם פי' השני בפ' ואתחנן שם כי (כנ"ל הערה 26) שם ממשיך ומפרש „העדויות בכס היום את השמים ג"ר כי אבד תאבדון ג"ר איכ אין לפרש כפי' ה' כנצבים שהעדויות שלהם היא מה שהם עצמם מעוררים על קיום המצות. וראה משכיל לדוד ואתחנן שם.

(31) ועפ"י פי' „העדויות“ הוא כבכ"מ בפרש"י (הובא לעיל הערה 16) ענין ולשון התראה שהשמים והארץ מתרים בישראל. וי"ל דלכל הפי' גם לפי' הא' ברש"י הוא ענין ולשון התראה, אלא דלפי' זה הם רק מסייעים בהתראה, ולכן נאמר „העדויות“.

ווייס מען און מען געדיינקט דעם סימן אויך לאחר זי. משא"כ בנדר"ד איז דאך דער סימן ועדות נוגע צו אלע אידן בכל הזמנים ובכל המקומות, איז דעריבער ניט גענוג וואס די עדות וועלן זיין קיים נאר בשעת עשיית הסימן²⁷.

דער פירוש איז אבער ניט אינגאנצן גלאטיק: ווען פאסט זאגן אז א געוויסע זאך איז אן עדות א סימן וזכרון אויף אן אנדער זאך (וואס האט קיין שייכות ניט צו אים) דאן ווען דאס ווערט אוועקגעשטעלט (ע"י האדם) לכוונה זו עס זאל זיין א סימן, דעמאלט דערמאנט דאס כו', ביי שמים וארץ אבער וואס פון ששת ימי בראשית זיינען זיי אין דעם זעלבן מעמד ומצב, „קיימים לעולם“ איז דאס לכאורה ניט שייך אויף אזוי פיל²⁸, היות זיי זיינען ניט מיוחד לכך, ובכלל — קיין שינוי ניט געווען בהם²⁹.

דעריבער זאגט רש"י א צווייטן פירוש „ד"א כו' א"ל הקב"ה לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמה שנו

(27) ומה שפירשו בנצבים ולא בפ' ואתחנן י"ל כי התחלת הפרשה שם „כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ ג"ר“, ואיכ מובן מה שהעיד בהם שמים וארץ, שקיימים יותר מבשר ודם, אבל אינו מוכרח שזהו לפי שהם קיימים לעולם כיון שהמדובר הוא בזמן סמוך ולא בכל הזמנים, וראה פרש"י שם ד"ה ונושנתם.

(28) וי"ל שלכן לא פרש"י בפ' הא' כפשוטו שהם עדות וסימן וכו' שיקיימו התורה ומצות בכל הזמנים כו', ע"ד בשבע הכבשות והגל דיעקב ורק, כאשר תקרה אתכם הרעה כו', על זמן מסויים, אבל גם זה דוחק קצת בכפנים.

(29) וגם: לפי' זה קשה דהול"ל ואעידה בכס וכי"ב כיון שעכשיו עשה אותם עדים משא"כ לפי' ה' מתאים ל' „העדויות“ כיון שענינם מצ"ע הוא העדות (גם לפני דבורו של משה) כדלקמן בפנים. וראה רע"ב ומשכיל לדוד שם.

שמיעה והבנה³⁵; די שאלה פון רש"י איז נאָר, פאַרוואָס זיינען דווקא שמים וארץ עדים און ניט אנשים, כרגיל.

אויף צו פאַרענטפערן דאָס איז רש"י ממשיך „אמר משה אני בשר ודם למחר אני מת כו" — וויבאלד עס קען זיין אז אידן וועלן זאָגן „לא קבלנו עלינו הברית" דעריבער דאַרף מען האָבן „עדים שהם קיימים לעולם", זיי זאָלן קענען „מכחיש" זיין אָט די טענה.

עס איז אָבער ניט פאַרשטאַנדיק: וויבאלד זיי זיינען אַן עדות גמורה, וואָס דער עיקר מכוון פון אַזאָ עדות איז דאָך ניט נאָר אַז זיי זאָלן וויסן וועגן דעם דבור אָדער מאורע נאָר זיי זאָלן שפּעטער מעיד זיין און דערמיט אויפֿ-טאָן אַ פעולה אין דעם ענין — טאָ ווי איז עס שייך ביי שמים וארץ³⁶?

דעריבער איז רש"י מוסיף „ועוד (ניט קיין צווייטן פירוש, נאָר אַ תוספת — עוד — ביאור אין דער עדות פון שמים וארץ)³⁷ שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם כו' ואם יתחייבו תהי' בהם יד העדים תחלה ועצר את השמים כו", ד.ה. אַז די שמים וארץ זיינען עדים גמורים, ניט נאָר אויף הערן די התראה אויף אידן און וויסן צי זיי האָבן מקיים געווען צי ניט, נאָר אויך צו אויפֿטאָן אַלס עדים אין דעם ענין אויף וועלכן זיי זיינען מעיד³⁸.

אין פסוק „האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי", וואָס משה רבינו זאָגט צו שמים וארץ אַז זיי זאָלן הערן, קען מען ניט זאָגן אַז זייער עדות דאָ באַשטייט פון אַן אות וסימן (ווי ביי „העדוטי וגו' פריער), וואָרום צוליב דעם איז דאָך ניט נוגע אַז זיי זאָלן הערן און וויסן דערפון. מוז מען זאָגן, אַז דאָס איז אַן אמת'ער ענין פון עדות אויף אַ געוויסן מאורע אָדער דבור וכיו"ב. דעריבער איז רש"י מפרש „ותהיו אתם עדים בדבר", זיי זיינען טאָקע אינעם גדר פון אמת'ע עדות³².

און דעריבער פרעגט דאָ רש"י „ולמה העיד בהם שמים וארץ" — וויבאלד דאָס איז אַן עדות גמורה, איז פאַרוואָס האָט ער גענומען דוקא שמים וארץ אַלס עדים און ניט קיין בני אדם ווי בכל התורה?

[רש"י פרעגט ניט „איך העיד בהם שמים וארץ" — ווי אַזוי קען מען מאַכן שמים וארץ פאַר עדים אַז משה האָט מתרה געווען אידן, וויבאלד אַז זיי זיינען ניט קיין מדברים און קענען ניט הערן און פאַרשטיין — וואָרום רש"י האָט שוין פריער מפרש געווען אין בראשית³³ ביי דשאין „אעפֿ שלא נאמר למינהו בדשאין בציוויהן שמעו שנצטוו האילנות על כך ונשאו קו' בעצמן כו"י³⁴, ווייס מען דערפון אַז ביי זיי (און כש"כ ביי שמים וארץ) איז שייך דער ענין פון

(35) ולהעיר דמפורש הוא בפרש"י שם (א, טז) בנוגע לצבא השמים — „נתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה כו' להפסיק דעתה". ולהעיר מרש"י (שם, יא) „והיא לא עשתה כן .. נפקדה גם היא על עוננה". פרש"י שם (ד, יא) „בזו הוסיפה לחטוא".

(36) להעיר מכלי יקר ריש פרשתנו.
(37) בדפוס ראשון דרש"י הלשון „ולא עוד אלא שאם יזכו כו'". וראה תנחומא כאן.

(38) עפ"י כהג"ל מובן ד'ענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח גו' (וילך לא, כא) וכן „והי שם בד' לעד" (שם, כו) אייז עדות גמורה אלא לאות

(32) ועפ"י מה שפרש"י בוי"ל (לא, כח) „התם לישראל אמר אבל לשו"א לא אמר וכעשו בא לומר האזינו השמים וגו'". הכוונה לא רק שאותה העדות עדיין לא אמר להם אלא שנחחדש כאן גדר חדש, גדר דעדים. וראה לקמן הערה 39 מדפוס ראשון.

(33) א, יב.

(34) וראה לקריש ח"י ע' 180. אבל בפשט"מ לכאורה לא מצינו ענין שר ומל.

ער מאכט שמים וארץ פאר עדים גמורים,

ובמילא איז מובן די תועלת ופעולה פון דעם וואס שמים וארץ זיינען עדות אויף דער התראה, וויבאלד אז אידן ווייסן פון דעם.

ז. עפ"ז ווערט אבער נאך שטארק קער די קושיא הנ"ל ס"ג: לויט דעם זיינען שמים וארץ אמת'ע עדים נאך אויף דעם וואס ווערט געזאגט אין פ' האזינו, אבער אויף דעם וואס משה רבינו האט געזאגט די אידן ב' נצבים זיינען זיי נישט קיין עדים ממש, נאך בלויז א סימן ואות בעלמא.

איז דער ביאור בזה: אין פרשת נצבים זאגט משה, "העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמות ג' ובחרת בחיים למען תח' אתה וורעך", היינו אז די עדות דארט איז בנוגע קיום התורה והמצות בכלל און דער שכל ועונש פאר זיי — און אויף דעם דארף מען נישט קיין עדים, ווייל ס'איז איבער-הויפט נישטא קיין חשש אז אידן וועלן שפעטער מכחיש זיין דעם גאנצן ענין פון נתינת התורה והמצות — דאס איז א מפורסמ'דיקע זאך וואס אלע אידן ווייסן און עס גייט איבער מדור לדור.

און דעריבער איז אויף דעם מספיק אז עדות אלס אות וסימן, אז מ'זאל שטענדיק געדיינקען וועגן תורה ומצות און דעם עונש עפ"ז (און לויט די צוויי אופנים פון די צוויי פירושי רש"י).

משא"כ בפרשתנו וואס דער תוכן פון דער שירה איז נישט (בלויז) וועגן דעם עצם חיוב פון קיום תורה ומצות, נאך ער אנטהאלט דברי הברית, וואס אין דעם זיינען דא כו"כ פרטים (ווי ער זאגט אין דער סדרה) — און דעריבער — א קען דא זיין א מציאות אז מ'זאל

ו. ע"פ הנ"ל וועט ווערן פאר-שטאנדיק אויך די איבעריקע דיוקים: וויבאלד דא אין פסוק קומט צו א נייער ענין, אז שמים וארץ ווערן אמת'ע עדים, איז דאך איינע פון די כוונות פון געבן א התראה בפני עדים נישט נאך בכדי קענען שפעטער מעניש זיין וכו', נאך אז דער מותרה זאל וויסן און פילן חומר הדבר און עס זאל אים אפהאלטן פון טאן דעם ענין בלתי רצוי, במילא בשעת משה האט געזאגט צו שמים וארץ, "האזינו השמים ג' ותשמע הארץ" זיי זאלן הערן די התראה און זיין עדות, ווערט די שאלה עס פעלט דאך ביי זיי אן ענין עיקרי אין מכוון פון עדות, מ'דארף דאך אז אידן זאלן וויסן (ווארעם דאס וואס פריער האט זיי משה געזאגט, "העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ", האט דאך קיין שייכות נישט צום ענין העדות, עס איז געווען נאך א סימן און אן אות, כנ"ל בארוכה).

דעריבער איז רש"י מוסיף, "שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים" — ער מיינט דערמיט (נישט דעם דבור, "העדותי בכם היום את השמים ג'") פון ס"פ נצבים, נאך) דעם פסוק, "ואעידה בם את השמים ואת הארץ" פון ס"פ וילך³⁹, וואס דארטן האט ער געזאגט אידן⁴⁰ אז

זוכרון (ע"ז אופן ה' דפרש"י נצבים). וזהו שפירש"י (שם, כא). שהתירתי בו בתוכה על כל המצאות אותי. וראה רא"ם שם. צידה לדרך ריש פרשתנו.

(39) ולהעיר שבדפוס ראשון בפרש"י וילך הוא בשינוי לשון: "לישראל אמר שאני מעיד עליכם את השמים ואת הארץ אבל לשמים וארץ לא אמר עדיין תהיו עדים" ומוסיף: "למדנו למי שמתרה על חבירו בפני עדים צריך שיאמר לעדים אתם עדי לפיכך עתה שבא לומר האזינו השמים סמוך להקהילם. ולפי"ז לפרש"י. ואעידה בם את השמים ואת הארץ" הוא בעיקר אמירה לשמים וארץ. ובכל הדפוסים אינו.

(40) אף שהדיבור בפועל, "ואעידה בם ג' ה' אל הלוים נשאי ארון ברית ה'" (לא, כה).

אלא בשמיעה בא ישע"י⁴² וסמך לדבר שמעו שמים והאזינו ארץ ליתן האזנה ושמיעה לשמים והאזנה ושמיעה לארץ, רש"י בריינגט דאס אבער נישט אראפ און דער טעם דערפון איז מובן, ווארום לפי"ז קומט אויס, אז ביז דעם זמן פון ישע"י זיינען זיי נישט געווען קיין עדות (מכוונת)⁴³, בעת פון פשטות הכתובים דא איז מוכח אז זיי זיינען גלייך געווארען עדים⁴⁴.

דעריבער איז רש"י מעתיק נאך די ווערטער „האזינו השמים" און זאגט „ותהיו אתם עדים בדבר" לשון רבים, אז שמים אליין זיינען עדים ל' רבים⁴⁵ [און ווי מ'האט שוין געלערנט פריער כמ"פ בפרש"י⁴⁶ אז ס'איז דא מער ווי איין שמים], און רש"י איז דערנאך מוסיף „וכן ותשמע הארץ", אז אויך ארץ איז א כת עדות בפ"ע [און אויך דאס איז אן ענין ידוע, ווארום ארץ איז כולל צענדליגער ארצות⁴⁷]. ובמילא איז דא אן עדות מכוונת, שמים און ארץ זיינען שתי כתי עדים⁴⁸.

(42) ישע"י א. ב.

(43) ראה פרש"י שופטים יז, ד.

(44) ברכותינו בעלי התוס' ריש פרשתנו הובא דרש הנ"ל בשם רש"י. והכוונה לפרש"י ישע"י שם. אבל ידוע דרש"י בפירושו לנ"ך אינו בדיוק בתכלית ע"פ פשוטו כמו בפירושו עה"ת. הטעם בזה ראה לקו"ש חיד"צ ע' 87 שוה"ג להערה 10.

(45) ראה משכיל לדוד ודבק טוב כאן.

(46) יתרו יט, כ. מלמד שהרכין שמים עליונים ותחתונים. שם כ, יט. ואתחנן ד, לה: שבעה ריקיעים. ועוד.

(46*) נח"י, ה ואילך.

(47) ונאמר, ותשמע הארץ' לשון יחיד, כי ארץ ל' יחיד, ופשוט. ובנדו"ז יומתק ע"פ מה שפירש רש"י לפני' (שופטים יט, טו) כל עד שבתורה שנים אא"כ פרט לך בו אחד. (שם, יח). כל מקום שנאמר עד בשנים הכתוב מדבר'.

(48) וי"ל שזוהו גם הביאור ע"פ פשט"מ מה שלא העתיק רש"י ותשמע הארץ בתחלת פירושו רק כתב בתוך פירושו „וכן ותשמע הארץ" אבל לא מטעם קושא הנ"ל שבספרי.

מכחיש זיין „לא קבלנו עלינו הברית"; און (ב) אויף דעם העלפט נישט קיין סימן ואות (אפילו באופן הב' פון פרש"י אין נצבים), ווארום א סימן איז בלויז מעורר און דערמאנט אז מ'זאל נישט פארגעסן א זאך בכללות, אבער נישט ווען עס רעדט זיך וועגן א זאך מיט כמה פרטים (און ס'קען זיין אז מ'זאל די זאך אינגאנצן מכחיש זיין).

דעריבער דארף מען אויפן ברית האבן עדים ממש, וואס זיי הערן פרטי ההתראה און זיינען אויף דעם עדים (ביז זיי פירן אויס די עדות בפועל ממש).

ה. פון די ענינים מופלאים ע"ד ההלכה אין דעם פרש"י:

לכאורה, וויבאלד רש"י איז מפרש אז סיי שמים און סיי ארץ זיינען עדים פארוואס איז רש"י נישט מעתיק בתחלת פירושו (פון פסוק) אויך די ווערטער „ותשמע הארץ".

וועט דאס זיין פארשטאנדיק ע"פ אן אנדער שאלה: וויבאלד אז שמים וארץ זיינען עדים גמורים, וואס אויף זיי שטייט⁴¹ „ע"פ שני עדים גו' יקום דבר" אז די צוויי עדים דארפן זיין צוזאמען, אין דעם זעלבן אופן — ווערט דאך די שאלה: צו שמים האט משה געזאגט „האזינו" און צו ארץ „ותשמע", זיינען זיי צוויי באזונדערע עדים, פעלט דאך ענין העדות.

ע"פ דרך הדרוש וההלכה — שטייט אין ספרי „כשהעדים מעידים אם נמצאו דבריהם מכוונים כאחד עדותם קיימת ואם לאו אין עדותם קיימת, כך אלו אמר משה האזינו השמים ושותק היו שמים אומרים לא שמענו אלא בהאזנה ותשמע הארץ היתה הארץ אומרת לא שמעתי

ט. נאך אן ענין בהלכה אין פרש"י:

לכאורה דארף מען פארשטיין: ווי אזוי זאגט משה רבינו „האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי" און דערמיט מאכט ער זיי פאר עדים — פון וואנעט איז די רא"י אז זיי ווילן ווערן עדים אויף אידן (און מעניש זיין זיי אם יתחייבו)?

איז רש"י דאס מרמז מיט די ווערטער „שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים" — און דאס וועט זיין מוסבר ובהקדים, וואס ביי די עדות פון ס"פ נצבים שטייט ניט אז ס'איז געווען א הקהלה מיוחדת פון אידן;⁴⁹ משא"כ אין ס"פ וילך, וואו עס שטייט „ואעידה בם את השמים ואת הארץ", אז זיי ווערן עדים ממש, שטייט „הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה ואעידה גו'" — לכאורה מאי בינייהו?

נאך דאס איז מהאי טעמא גופא: וויבאלד אז משה רבינו האט געוואלט זאגן „האזינו השמים", „שאני מתרה בהם בישראל ותהיו אתם עדים בדבר", האט ער דעריבער מקהיל געווען „זקני שבטיכם ושטריכם", וואס דאס זיינען די אנשי הסנהדרין ובי"ד — און א ב"ד האט בכח צו פועל זיין אויף שמים וארץ, אז זיי זאלן ווערן עדים.⁵⁰

(49) אף שיל שכל הפרשה היא בהמשך להתחלתה, אתם נצבים היום כולכם גו". ראה לעיל ע' 259 ואילך.

(50) לכאורה יש להקשות למה הוצרך משה לזקני שבטיכם, הרי הוא עצמו בכחו לצוות לשמים וארץ וכו', כיון שהוא יחיד מומחה ושווה כב"ד. אך כבר ביאר רש"י בפ' וילך שם, ואין שלטון ביום המות! ולא ה"י בכחו לדון ולשלט בזה בעצמו. נוסף לזה מפורש בפרש"י ר"פ וילך, (לא אוכל עוד) לצאת ולבא בדברי התורה מלמד שנשטמו ממנו מסורות ומעיינות החכמה".

נאכמער: די עדות זייערע איז דאך געווען ניט נאר אויף הערן די התראה נאר אויך בכדי מעיד זיין אויף זיי טאמער זיי וועלן מכחיש זיין, ביז אז זיי דארפן אויך אויספירן דעם דין פון „תהי בהם יד העדים תחלה", ווי רש"י איז ממשיך — וואס סיי דער עדות זאגן פון די עדים ובפרט דאס אויספירן דעם פסק דארף דאך זיין ע"י ב"ד, דעריבער איז רש"י מוסיף „שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים" וואס דוקא עי"ז זיינען זיי געווארן אן עדות גמורה, ע"י ב"ד.

יוד. פון יינה של תורה אין פרש"י:

דער טעם בפנימיות הענינים וואס אין פרשת נצבים, וואו עס רעדט זיך וועגן קיום התורה והמצות בכלל, איז מספיק עדות אלס א סימן וזכרון, משא"כ בפרשתנו בנוגע דעם ברית דארף מען האבן א עדות גמורה, י"ל: בנוגע צו קיום התורה ומצות בפועל איז ניט שייך אז א איד זאל, ח"ו, מכחיש זיין, ער זאל במזיד ניט מקיים זיין תורה ומצות; עס איז נאר וואס נכנס בו רוח שטות און „נדמה לו" אז „עודנו ביהדותו".⁵¹ ובמילא איז אויף דעם גענוג (עדות — אלס) סימן וזכרון. און די עדות איז בב' אופנים: „כאשר תקרה אתכם הרעה יהיו עדים שאני התירתי בכם בכל זאת", ד.ה. די עדות דערמאנען אז די רעה איז מצד דעם העדר קיום התורה ומצות, ובמילא דערמאנט עס אים אז דורכדעם ווערט ער נפרד מאלקות.

און דער צווייטער אופן איז, אז „שמים וארץ עצמן" זיינען מעורר צו קיום התורה והמצוה.⁵²

(51) תניא פ"ד. וראה שם פכ"ד.

(52) וע"ד המבואר בתניא (פכ"ד שם) בנוגע לג'

דורך ענין העדות: דער ענין פון עדות איז (ווי דער אלטער רבי איז מבאר בארוכה⁵³) אויף א דבר הנעלם, אבער אויף א דבר הנגלה דארף מען ניט (און עס איז ניט שייך) קיין עדות; און אפילו אויף א מלתא דעבידא לאגלוי דארף מען אויך ניט קיין „עדות גמורה“. עדות איז דוקא אויף א דבר הנעלם לגמרי, און דוקא דורך עדים ווערט די זאך נתגלה.

און דעריבער — אויף מגלה זיין דעם כח המס"נ וואס נעמט זיך פון יחידה שבנפש וואס איז דבר הסתום, העכער פון גילוי לגמרי, דארף מען האבן עדות גמורה.

(משיחת ש"פ האזינו תשכ"ו)

אבער בפרשתנו, וואו עס רעדט זיך וועגן א ברית, וואס א ברית איז ניט בלויז אויף קיום התורה בפועל, נאר בעיקר אויף א התחזקות יתירה אין קיום התורה ומצות מיט אלע פרטים, איז אויף דעם ניט מספיק א סימן ואות, נאר מען דארף האבן עדות גמורה.

והטעם בזה: בכדי אויספירן דעם ברית להתחזקות יתירה אין קיום התו"מ, איז עס דורך דעם וואס מאיז מעורר ומגלה דעם כח המס"נ וואס איז דא ביי אידן — און דער גילוי כח המס"נ איז

קה"ט שאינן משנים תפקידם.

הטעם לסדר הפירושים, כי מתחלה צריך להדגיש התבוננות השייכת לכ"א גם למדרג פחותה, שאינם מרגישים ושייכים להסתכלות והתבוננות, שעי"ז תקרה אתכם הרעה — שנעשה נפרד מאלקות. ואח"כ ההסתכלות ההתבוננות בשמים ובארץ שמעורר לקיים המצות.

(53) לקו"ת פקודי ד, סע"א ואילך. וראה גם ד"ה ויקם עדות הש"ת פ"א. ועוד. וראה בארוכה לעיל ע' 190 ואילך.

האזינו ב

יבוא וימחה: אזוי איז עס אויך ביי פטירת משה אז די אידן האבן דאן געזאגט „אין אנו מניחים אותו (און רש"י בריינגט די כמה טובות וואס משה האט געטאן פאר אידן) אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכו'".

דאס וואס רש"י דארף בכלל זוכן א פירוש אויף „בעצם היום הזה" איז מובן אין פשוטות, ווייל די ווערטער זיינען לכאורה איבעריק: עס שטייט שוין אין אנהייב פון דעם ענין (בפ' וילך ז') „בן מאה ועשרים שנה אנכי היום", און ער איז דאך אין דעם טאג נפטר געווארן, פארשטייט מען שוין אז אלץ וואס האט פאסירט נאכדעם אין געווען (בעצם) היום הזה: און אויב צוליב „בעצם" — מאי נפקא מיני פון דעם?

דעריבער זאגט רש"י אז דאס קומט מרמז זיי, אז אידן האבן דאס (פטירת משה) ניט געוואלט דערלאזן, און אלס ענטפער אויף דעם האט דער אוי-בערשטער געזאגט: „הריני מכניסו בחצי היום וכו'".

מ'דארף אבער פארשטיין:

א) בשלמא בני דורו של נח, האבן געקענט מיינען אז זיי זיינען ככה אפצו-האלטן נח'ס אריינגיין אין דער תיבה:

(6) אבל אין לפרש דקשה לרש"י ההוספה „בעצם (היום הזה)" — שהרי כמ"פ נאמר בתורה „בעצם היום הזה" וכי"ב ולא פרש"י כלום (בא יב, יז, אמור כג, יד, כא, כח, כט, ל). וגם בפ' בפי' נח (ז, יג), לך (יז, כג, כו), בא (יב, מא) — אינו מפרש תיבת „בעצם" (כפ"י) כאן „במראית אורו כו'". ועדין בפרש"י משפטים כד, י, ולהעיר מרמב"ן אמור (שם, כח). ואכ"מ.

(7) לא, ב ובפרש"י.

א. אין סיום הסדרה ווערט דער-ציילט „וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה לאמר עלה אל הר העברים הזה הר נבו גו' ומת בהר גו'". שטעלט זיך רש"י אויף די ווערטער „וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה" און איז מפרש „בג' מקומות נאמר בעצם היום הזה", און ער בריינגט אראפ די אנדערע צוויי ערטער ² וואו דאס ווערט געזאגט: ביים אריינגיין פון נח'ן וכו' אין דער תיבה (בעצם היום הזה בא נח וגו' ³) און ביי יציאת מצרים (בעצם היום הזה הוציא ה' ⁴) — וואס כשם ווי דארטן מיינט עס, אז בני דורו של נח און די מצרים האבן געזאגט „בכך וכך אם אנו מרגישים כו' ולא עוד אלא אנו נוטלין וכו' (און זיי וועלן ניט דערלאזן אז נח זאל אריין אין דער תיבה, און ניט לאזן ארויסגיין אידן פון מצרים, ווי רש"י איז מאריך אין די פרטי הדברים), „אמר הקב"ה הריני כו' בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות

(1) לב, מח ואילך.

(2) מש"נ באברהם (לך יז, כג). וימל גו' בעצם היום הזה גו' ופרש"י „לא נתירא כו' — אינו שייך לגדוד, שהרי שם המדובר בגדולת (מדרי) אברהם (דכו ביום שנצטווה כו' ולא נתירא כו'), משא"כ בגדוד „בעצם גו' הוא מענה הקב"ה לאמירה דאין אנו מניחין כו'". וראה בארוכה מפרשי רש"י כאן. — וייל שזוה שמפרט רש"י המנין: בג' מקומות — למעוטי הנ"ל. וראה בארוכה שיחת ש"פ האזינו תשמ"א.

(3) נח ז, יג.

(4) בא יב, נא. וראה לקמן הערה 10.

(5) אצל נח כ' רש"י „שיש בידו" (אף שבספרי עה"פ אי' גם בנח „שיש ב"ר), וטעם השינוי י"ל — כי באם יש „ב"ר כח אבל ידו חלושה — לא יוכל לבקע התיבה, כהמשך פרש"י.

(*) כ"ה בדפוסים שלפנינו. אבל בדפוס אי' וב' דרש"י, ובכ"י דרש"י — כמה שינויים בזה.